

ЕФЕКТИВНО УПРАВЛЕНИЕ НА РИСКА В ТРАНСПОРТА

Светла Цветкова
svetlatzvetkova@abv.bg

*Университет за национално и световно стопанство – София
ул. 8-ми декември, Студентски град, 1700 София
БЪЛГАРИЯ*

Ключови думи: *ефективно управление на риска, неопределеност и риск в транспорта, особености в управлението на риска в транспорта, идентификация и оценка на риска в транспорта*

Увод: *Рискът в транспорта е следствие от реалните процеси и динамиката в развитието на съвременната икономика. Професионалното управление на транспортните предприятия е от изключителна важност за успешното им функциониране на динамичния транспортен пазар. Управлението на риска е част от цялостното управление на предприятието и е свързано с превенция и минимизиране на неприятните последици от настъпване на случайни събития по време на извършване на транспортния процес. Ето защо успеха на управлението на дейността на предприятието, като цяло зависи и от ефективното управление на рисковете, а това от своя страна налага точното им идентифициране и правилна оценка на потенциално съществуващите възможности за тяхното настъпване.*

Като част от управленската дейност, дейността насочена към преодоляване на рисковете в транспорта използва традиционните за управлението методи и средства, но трябва да се знае, че управлението на риска в транспорта има свои особености и специфика, главно по отношение на идентификацията и анализа на потенциалните възможности за възникване на рискови ситуации в процеса на извършване на транспортната дейност.

Особеностите при управлението на риска в транспорта и неговият успех зависят изцяло от правилното идентифициране и анализ на видовете потенциални рискове, свързани със специфичните особености на производствената дейност в транспорта. Те заемат определящо място и са основни етапи в процеса на управление на риска в транспортните предприятия.

ВЪВЕДЕНИЕ

Транспортните предприятия работят в условия на неопределеност и възможност от постоянно възникване на рискови ситуации. Обективността на риска е свързана с наличието на фактори, чието съществуване в крайна сметка не зависи от действията на предприятията. Производствената дейност в транспорта е свързана с постоянно възникващи рискови ситуации, тя се характеризира и с необходимостта от постоянни и големи по размер инвестиции с цел внедряване в експлоатация на съвременен

подвижен състав, на нови технологии за преработка на товари, автоматизация и механизация на дейностите, организацията на безопасно движение и др. Вложените средства, обаче може да нямат необходимата възвръщаемост и това да доведе до значителни загуби [1].

Ефективното управление на рисковете позволява на транспортната организация да постигне положителни резултати в работата и да намали негативните последици от проявлението на рискови ситуации.

1. Същност на понятието “управление на риска” в транспорта

Почти във всички разработки управлението на риска е една от най-важните области на съвременното управление, свързана със специфичната дейност на мениджъра в условията на неопределеност, на сложен избор на варианти за управленска дейност [2]

Управленският процес в транспорта е неразривно свързан с риска. Основните сфери, от които произтичат рисковете са от екологична, политическа, технологична, техническа, а също така и от вътрешната и външната среда за транспортното предприятие.

Както управлението, така и управлението на риска, предполага вземане на такова решение, което да не противоречи с целите на транспортната фирма. А това отнесено към контекста на управлението на риска означава: идентифициране и анализ на рисковата ситуация; активни методи за минимизиране на рисковете; ограничаване на разходите от собствените финансови средства за покриване на възникналите загуби (трансфер на загубите), при минимални предварителни разходи и проверка на резултатите от взетите решения свързани с управление на риска и внасяне на корекции, ако е в интерес за подобряване на резултатите, т.е. води до намаляване на загубите [3].

Основната цел на управлението на риска в транспорта е да идентифицира, и да контролира всеки риск, които може да застраши производствената дейност на транспортното предприятие. Или управлението на риска в транспорта може да се определи, като процес на идентифициране, оценка и намаляване с помощта на средствата за контрол или други мерки, негативните последици свързани с възникване на риска [4].

За да се постигне определена рентабилност на транспортната дейност е необходимо успешно да се преодоляват потенциално съществуващите възможности за настъпване на загуби от реализиране на риска. На тази база следва да се изяснят същността и особеностите на управлението на риска в транспорта. За правилно идентифициране и оценката на риска в транспорта важна роля играе информационното осигуряване, тъй като спомага за вземането на правилно решение за действия в условията на риск. Информационната база се състои от различен вид информация: статистическа, търговска, финансова и др. Информацията позволява да се направи оценка на текущите и перспективните тенденции в икономиката [1].

2. Идентифициране на видовете рискове

Сложността свързана с идентификацията и оценка на рисковете в транспортната дейност е свързана с тяхното многообразие. Транспортните предприятия се сблъскват винаги с множество от рискове при решаването както на текущи, така и на дългосрочни задачи. Видовото разнообразие от рискове е много голямо - от пожари и стихийни бедствия до международни конфликти, промени в законодателството, регулиращо транспортната дейност и инфлационни колебания.

В областта на транспорта основният риск или т. нар. производствен риск е свързан с основния вид дейност – процеса на превоз на пътници и материали, а също и с претоварни работи, осъществяване на техническото обслужване и ремонт на

транспортната техника и постоянните устройства, снабдяване на производството с експлоатационни материали и други процеси.

Рискът от осъществяване на превози зависи от техническото състояние на транспорта. Днес времето на изхабяване на основните производствени фондове при всички видове транспорт значително нарасна.

Оформилата се тенденция на физическо остаряване на парка на транспортните средства и инфраструктурата, обусловена от нарушаване на нормалния възпроизводствен цикъл, ниското техническо равнище, несъвършенството на значителна част от прилаганите технологии, а също и отсъствието на резерви при пропускателните и превозните способности, предизвиква нарастване на производствения риск. За това свидетелстват увеличеното количество аварийни ситуации, отказването на техниката, които водят до материални загуби и нарушаване на търговски задължения.

Недостатъците в организацията на производствените процеси, снабдяването на производството със суровини, материали, гориво, водят до намаляване на ефективността от използване на транспорта. Резултатите от работата на транспортното предприятие се определят, наред с постиженията в основната дейност, и с равнището на взаимоотношения с партньорите – доставчици, дистрибутори, дилъри, осигуряващи превозния процес. В тази връзка за намаляването на организационния риск се изисква съгласуване на производствената и снабдителната дейност в областта на транспорта.

Увеличаването на рисковете в производствената дейност е свързано с разпадане на системата по организация на мероприятия, свързани с предупреждаване и понижаване на аварийни ситуации в транспорта. Ведомствените служби по безопасност на движението и системите за медицински и технически контрол са значително отслабени. Понижена е степента на отговорност на транспортните работници за предупреждаване на аварийни ситуации, появяват се много предприемачи, които са слабо подготвени по въпросите за организация на движението. В стремежа за гонене на печалба превозвачите нарушават нормите за товар и правилата за превоз, допуска се претоварване на транспортните средства.

При възникването на всяко едно отклонение от нормалната експлоатация на транспортното средство то се признава за търпящо или претърпяло бедствие и подлежи на спасяване. Извънредните ситуации назряват в условията на риск от производствени аварии и катастрофи, диверсии, негативни събития от военен, социален, политически характер и се реализират във вид на отрицателни последствия. Транспортната безопасност рязко се понижи във връзка с растежа на тероризма в редица страни.

Иновационният риск е характерен и твърде опасен за транспортната дейност, тъй като внедряването на новации е съпроводено с много по-големи риск, отколкото риска при стабилно функциониращото производство. За всяко едно предприятие е много важно да предвиди риска от инвестиране в нова техника и технология, особено тези, които коренно могат да променят действащото производство. През последните години транспортните предприятия започнаха да провеждат все по-активна инвестиционна политика, приоритети станаха телекомуникациите и информатизацията на производството, създаването на подвижен състав от ново поколение, внедряването на ресурсоспестяващи технологии, реализацията на програми по безопасно движение и др. Основни средства за инвестиране в иновации са собствените средства на транспортните предприятия и организации, а дялът на бюджетните средства е твърде ограничен. Това рязко увеличава инвестиционните рискове и активизира дейността по привличане на външни инвеститори и допълнителни източници на финансиране, сред които важна роля се пада на кредитите [5].

Във връзка с внедряването в практиката и придобиване на подвижен състав чрез системата за лизингови операции възникват и лизингови рискове, които включват всички участници в лизинговите сделки: лизингодател, лизингополучател, производител на подвижния състав, кредитор, застрахователни компании и др.

Пряко свързан с дейността на транспортните предприятия е и възможността за възникване на търговски риск, той е свързан с голямото влияние, което оказват промените в търсенето, което води до колебания в обема на извършените превози.

Неизползваните транспортни средства и постоянни устройства при намалено търсене може да причини загуби, тъй като величината на очакваната печалба ще бъде завишена, а реално полученият резултат ще е по-нисък, което създава рискова ситуация.

Колебанията при търсенето на превози, обусловени от характера на подвижност на населението и платежоспособността на клиентелата, затрудняват оценката на риска. Неопределеността в търсенето на превози непосредствено влияе върху условията за придобиване на нов подвижен състав, подбора и обучението на кадри, получаването на кредити и т.н. Рискът, свързан с колебанията в търсенето на превози, се увеличава и поради наличието на голям брой конкурентни фирми и недооценяване на техните възможности [1].

При транспортните превози е голяма вероятността от имуществени рискове, свързани с понижаване на качеството на товара и неговото погиване. Възможни причини за тези рискове са дефекти в опаковката, неправилно поставяне на товара, рязко маневриране и спиране, въздействие на влагата, нарушения в температурния режим на превоз, използване на неточно оборудване за претегляне на товара, кражба на товара и подвижния състав, транспортните произшествия, грешки в оформянето на документите от изпращача. Затова при превозите на пътници и товари особена важност придобива необходимостта от застраховка, особено при превоз на скъпи товари.

Вземането на важни управленски решения в сферата на икономиката и финансите трябва да става, като се има предвид равнището на финансов риск на разглежданите проекти и структурните промени. Финансовият риск е породен от вероятността за загуба на финансови средства, обезценка на финансови активи. Финансовите загуби са парични щети, които възникват поради промени във валутния курс, инфлационни процеси, въвеждането на допълнителни данъци/такси спрямо предприятията, непланирани плащания, изплащане на глоби, загуба на парични средства и ценни книжа, невърнати дългове, неблагоприятна икономическа конюнктура и др.

При нарастване на инфлацията в страната получените доходи за изпълнени превози могат да се обезценят. Затова в условия на неуправляема инфлация транспортните фирми трябва да отчитат инфлационния риск. Рискът от инфлация понижава привлекателността на транспортния сектор за местните и чуждестранните инвеститори.

Промените в данъчната система, в тарифната политика по решение на държавните органи са свързани с риск от законодателни промени. Нестабилното данъчно законодателство, въвеждането на нови допълнителни данъци или повишаването им водят до намаление на печалбите, които получават предприятията.

Голямо значение в сферата на финансите имат кредитният и процентният риск. Кредитният риск отчита невъзможността от неизпълнение от клиентите на финансовите им задължения пред транспортното предприятие за неосъществен превоз.

Кредитният риск възниква също при предаване на транспортните средства по лизинг. Компанията лизингодател рискува, като дава подвижния състав при условията на аренда на лизингополучателя – транспортната фирма. Днес лизинговите сделки

получават широко разпространение в областта на въздушния и автомобилния транспорт.

Процентният риск е рискът от загуби, които могат да възникнат при промяна на залозите по вложените средства в банка или от ценни книжа.

Външноикономическият риск при осъществяване на международни превози на пътници и товари включва в себе си няколко разновидности риск, които са заплаха за превозния процес и могат да се отразят на икономическия резултат от дейността на транспортното предприятие.

При осъществяването на външноикономическа дейност голяма роля играе разработването на маркетингови стратегии в транспортното предприятие. Възникващите при това маркетингови рискове са свързани с непълнота и необективност на събраната информация за конюнктурата на пазара – конкуренти, доставчици, клиенти, с грешки в анализа на пазара, а също и грешки в избора на партньори. Маркетинговите рискове се проявяват в пълна или частична загуба на пазарните ниши.

Социалният риск възниква при подбора, разпределянето и уволнението на кадри, формирането на първичните колективи, разпределянето на отговорността в процеса на вземане на решение, мотивацията за труд.

В транспорта условията на труд на персонала съществено се различават от тези, които са характерни за другите отрасли. Тези различия произтичат от особеностите на транспорта като сфера на производство, които се състоят в следното: непрекъснат характер на работата, взаимозависимост на всички служби и подразделения, многообразни видове дейност, висока динамичност на съвременните транспортни средства, голяма самостоятелност и отговорност за резултатите на екипажа по време на рейса, сезонност на превозите и др.

Социалните рискове са свързани с имущество, несчастни случаи, внезапни събития, професионална отговорност. Приеманите на работа в транспортните предприятия работници трябва предварително да преминат през професионален подбор. Той включва оценка на индивидуалните данни на човека и определяне на съответствието им на бъдещата професионална дейност. В процеса на подбор се назначават лица, притежаващи съответното равнище на образование, здравословна и психологическа пригодност за дейността по различни специалности.

Транспортните работници, които се намират под въздействието на вредни производствени фактори, в значителна степен са подложени на риска от професионални заболявания и травми. Хората, заети с управление на подвижния състав при всички видове транспорт, имат висока степен на нервно-емоционално напрежение. Повишеното равнище на шум на работните места на работниците от много специалности, наличието на прах в работните помещения, на отработени вредни газове обуславят наличието на социален риск [1].

Екологичният рискът в транспорта се характеризира с двойствено проявление. От една страна, е обусловен от негативни прояви на природните сили в процеса на производствена дейност. От друга, екологичният риск се изразява във възможно въздействие на производството върху околната среда. Реализацията на екологичен риск води до нанасянето на вреди на обществото и природата. Особеност на повечето екологични рискове е техният дълготраен характер, т.е. те могат да се проявят след много години след извършването на рисковото събитие и могат да доведат до катастрофални загуби [6].

С течение на времето някои видове екологични рискове се свързват с носенето на по-голяма отговорност за тях, стават по-скъпи и трудно се поддават на оценка. Вредите, които може да нанесе реализацията на екологични рискове, се определя по

принцип съобразно стойността на проведените възстановителни дейности или потенциалните загуби за обществото вследствие на повреждане на природните ресурси.

Транспортната дейност е силно зависима от природните фактори. Голямо влияние върху характера на движение на транспортните средства оказват метеорологичните условия, които могат значително да усложнят и даже да преустановят работата на транспорта. Към тях могат да бъдат отнесени температурата, налягането, влажността на въздуха, ветровете, мъглата, бурята, а също така и продължителността на слънцестоенето, температурата и състоянието на почвата, дебелината на снежната покривка и други. Например особено рисковано за всички видове транспорт е движението в мъгла, при буря, през нощта. При ниска облачност се влошават условията за излитане и кацане на самолетите, което понякога води до временно преустановяване на полетите. Рязко нараства рискът от авиационни произшествия при заледяване на самолетите [1].

Стихийните явления и природните катаклизми – урагани, бури, силни продължителни мъгли, лавини, земетресения, още повече усложняват работата в транспорта и увеличават риска от транспортни аварии и катастрофи с човешки жертви и материални щети.

С равнището на екологичен риск пряко е свързана екологичната опасност. Краткосрочна екологична опасност възниква при аварийни ситуации, при които настъпва замърсяване на атмосферата, водата, почвата, гибел на растителния и животинския свят и други последствия. Особено силно тя се проявява при превоза на опасни товари. Постоянно присъстващата екологична опасност е следствие от обичайното функциониране на транспортния комплекс. Тя се изразява в повишено, за разлика от нормалното, равнище на замърсяване на атмосферния въздух, водните обекти, почвата, в несанкционирано постоянно или от време на време изхвърляне на замърсяващи вещества, високия шум покрай транспортните магистрали [7].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

За да се управлява риска, фирмата първо трябва да го определи и идентифицира. Дейността по управление на риска в транспорта е твърде специфична и разнородна. Става дума не за управление на риска в буквалния смисъл, а за превенции и неутрализиране на неговото въздействие. Поради спецификата на транспортната дейност, като високорискована и зависеща от реално непредвидими фактори от околната среда управлението на риска в транспорта се характеризира със характерни особености и най-вече невъзможността да се обхванат точно всички моменти, които я характеризират.

ЛИТЕРАТУРА:

[1] Първанов, Х., Цветкова, С., “Управление на транспорта и енергетиката”, ИК на УНСС, стр. 80 - 83;

[2] Драганов, Х., (2003), “Управление на риска” , Издателство “Тракия М”, стр. 99;

[3] Каменов, К. (200), “Управление на риска”, Свищов, стр.28;

[4] Първанов, Х. (2007) “Управление на транспортната фирма”, УИ “Стопанство”, стр.58;

[5] Цветкова, С., (2014) “Ефективно управление на иновационната дейност в транспорта”, Издателство “Крисан –С”, стр.98;

[6] Василев, Е., Цветкова, С., Гътовски И. (2016) “Управление на иновациите в транспорта”, ИК на УНСС, стр.201;

[7] Първанов, Х., Бакалова, В., Цветкова, С., (2010) “Управление на транспортни проекти”, УИ “Стопанство”, стр.115;

EFFECTIVE RISK MANAGEMENT IN TRANSPORT

Svetla Tzvetkova
svetlatzvetkova@abv.bg

*University of National and World Economy – Sofia,
December 8th Street, Studentski grad, 1700
BULGARIA*

Key words: *effective risk management, uncertainty and risks in transport, peculiarities of risk management in transport, identifying and assessing risks in transport*

Abstract: *Risks in transport result from the real processes and the dynamic in the development of modern economy. The professional management of enterprises is crucial to their successful functioning on the dynamic transport market. Risk management is part of the overall enterprise management and it involves preventing and minimizing the unfavorable consequences of random occurrences during the transport process. Therefore, the successful management of the enterprise’s activity overall depends also on effective risk management, which itself involves their precise identification and accurate assessment of potentially existing probabilities for their occurrence.*

As part of management, the activity aimed at overcoming the risks in transport utilizes traditional for management methods and means; it should be known, however, that risk management in transport has its peculiarities and specifics, primarily in terms of identifying and analyzing the potential probabilities for the occurrence of risky situations in the process of carrying out transport activities.

The peculiarities of risk management in transport and its success depend entirely on the correct identification and analysis of the types of potential risks involving the specific peculiarities of the production activity in transport. They hold a defining place and are among the main stages in the process of risk management in transport enterprises.